

Бул. № 61.

СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЪ

КНИГА XLIII

КЛОКЪ ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕНЪ И ФИЛОСОФСКО-ОБЩЕСТВЕНЪ

21

ПРОВЕРКА
2009

АКАНЕ ВЪ РОДОПСКИ ПОМАШКИ ГОВОРИ

Отъ А. П. Стоиловъ

(Докладвано въ Историко-филологичния клонъ на 31. III. 1927 година).

Отъ всички български говори, които будятъ живъ интересъ въ славистиката, това сж говоритѣ на българското население въ Солунско-Лжгадинскитѣ села Зарово, Богородица¹, Сухо, Висока и Клисели и на българо-православнитѣ и българо-мохамеданитѣ, помаци, въ Родопитѣ. Известно е, че първитѣ говори и днѣ днешенъ пазятъ рефлексивенъ изговоръ на старобългарския вокалъ ѡ,² иматъ остатъци отъ носовкитѣ ж и ѡ,³ широкъ изговоръ на ѣ като ѣ⁴ и др., а вторитѣ изравняватъ вокалитѣ ѡ, ѡ, ж и ѡ въ единъ секундаренъ отначало ѣ, сетне подъ ударение изясненъ въ широко ѡ, а безъ ударение — тъмно а,⁵ иматъ тройни членове и редъ други фонетични особности, като редукия на неударенитѣ срички а въ а, е въ е, о въ у, каквито срѣщаме въ всички източнобългарски говори, и др. Има и друга една фонетична особность въ родопскитѣ помашки говори, а именно: неударено о изглася на а. Върху това езиково явление се спирамъ и съобщавамъ своитѣ изучвания по него.

¹ И дветѣ тѣзи села сж унищожени отъ гърцитѣ презъ време на съюзнишката война 1913 год., и населението имъ е прѣснато въ България, главно въ с. Крупникъ, Горноджумайско.

² Вж. у менъ, Рефлекси отъ старобългарския изговоръ на ѡ въ новобългарскитѣ нарѣчия, ПСп. LVII (1898), 566 сл.

³ Вж. у менъ, Остатъци отъ носовки въ говоритѣ на Висока и Зарово, ПСп. LXI (1901) 703 сл.; J. Ivanov, Un parler bulgare archaïque, въ „Revue des études slaves“, 2 (1922), 86 сл.

⁴ Моята статья, Изговоръ на ѣ въ заровско-висошкия говоръ, СпБАН. VIII (1914), 159 сл.

⁵ Л. Милетичъ, Фонетични особности на помашкитѣ говори въ Чепинско, ПСп. LXVI (1905), 195 сл. Срв. отъ сжщия, Болгарскіе говори Чепинскихъ помаковъ, Сборникъ статей... В. И. Ламанскаго. II. Спб. 1908, 884 сл.

Въ отдѣла народни умотворения на „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“ I—XVII (1889—1900), както и въ списанията на Ст. Н. Шишковъ „Родопски старини“ I—IV (Пловдивъ, 1887—1892), „Славиеви Гори“ I (Пловдивъ 1894) кн. I—VII и „Родопски Напрѣдъкъ“ I—IX (Пловдивъ, 1903—1911), сж обнародвани много материяли по говоритѣ въ Родопитѣ на българо-православнитѣ и българо-мохамеданитѣ (помацитѣ). Само за Дьовленската околия, населена изключително съ помаци, която до 1912 год. влизаше въ предѣлитѣ на турската империя, а отъ тогава въ България, като недостъпна за изучване отъ етнографско и езиково гледище, нѣмахме сведения. Сега тази област е достъпна за изследване въ научно отношение, и презъ лѣтната ваканция на 1925 г. азъ споходихъ нѣкои селища въ нея да събирамъ фолклоренъ и езиковъ материялъ. Посетихъ селата Делджилеръ, Айгъръ-дере, Дюшукъ-дере, Кестенджикъ и Триградъ. Въ последното село ми обърна внимание изговорътъ на неударено *o* въ *ǫ*. Тази фонетична особность ме твърде много заинтересува, та си поставихъ за задача да я проследя, до кжде се тя простира — има ли я и въ други дьовленски села. Сжщо презъ миналогодишната лѣтна ваканция предприехъ втора обиколка въ тази област и посетихъ близкитѣ и по-далечнитѣ помашки села на Триградъ, а именно: Доспáтъ, Бáртина, Чавдáръ, Наиплий, Мýгла, Нáстанъ, Грохóтно, Дьóвленъ, Карабулáкъ и Касъка. Главното си внимание съсрѣдоточихъ презъ тая обиколка върху изговора на неударено *o* като *ǫ*, или така наречено акане, отличителна особность на южновеликорускитѣ и бѣлорускитѣ говори, която се срѣща по паметницитѣ не пòрано отъ XIV в.¹

Акането въ родопскитѣ помашки говори е познато по фолклорнитѣ материяли само въ Ахърчелебийско, не се знаеше, че го има и въ Дьовленско. Въ с. Върбово (Рупчоско) се срѣща само въ една дума: „Ваівóдж гу дáвам“ (СБНУ. I 36). Сжщо и въ с. Чепеларе (Станимашко) пакъ въ тая дума: „Ф поáтьея срьоáшна селáимѣнца вайвода“ („Род. Напр.“ I 70).

Ст. Н. Шишковъ въ статийката Бѣлѣжки върху една интересна фонетична особность въ единъ Ро-

¹ А. И. Соболевскій, Лекции по исторіи рускаго языка. Издан е второе. Спб. 1891. 80. Срв. Н. Дуново въ „Slavia“ IV (1925) 586

допски помашки говоръ¹ пръвъ обърна внимание, че въ селата Смилянъ, Тозь-бурунъ, Арда и Пашмакли всѣко неударено *o* въ корена или въ префикса на думата изглася на полутъмно *a*. Сжщо и неударено *y* изглася на полутъмно *a* въ тия села. Навежда следнитѣ примѣри: двòраве^a, iумаве^a, вràгаве^a, брàтаве^a, хлè^a баве^a, трàпаве^a, барйка, гадйна, дабрàва, хадйлу, мамá, мамйче^a, нажлйна, (нога, краче), стòбаре^a, пре^aкар, паве^aсмо, малйтва, кабыла, калйба, касйдба, ацёт, гаве^aдàр', афч'еар', казàр', арáч, Сафйе^a, адаi'ò^a, поне^aд'еал'ник, харйще^a, далам'ò^a, гал'е^aмо, гарчйво, мàрливо[?], пралётна, катрй, катрà, катрò, бадйн,¹ бадна, пачèса, пад'нèсе^a, ад'нèсе^a, отйде^a, арè, абòри ад'вèде^a, касй, бадè, марй, павдйгна, апйн'а, пад'мèта, правйкна, пачука, падпрèа, парука, палèгна, амèл, агрèбал, асукал, ат (отъ), па (по), пад (подъ), òкала, адòлу, атгòре^a, ац'òаде^a (отзадъ) [?], атв'òаде^a и др. Примѣри отъ *y* за *a*: Таркйе^a, Расйе^a, карбàн', адрй, ам'р'е^aл и др. Не посочва, кои думи въ кои села се срѣщатъ.

По-рано сжщиятъ Шишковъ въ обяснителни бележки на думи отъ с. Търънъ (Ахърчелебийско) казва, че асукану, атиде^a, адънèсе^a е свойствено на помашкия говоръ и изобщо въ цѣлитѣ Родопи, само че въ централнитѣ Родопи обгръща много думи³.

На тази фонетична особность обърна внимание Л. Милетичъ въ съчинението *Das Ostbulgarische*.⁴ На стр. 226 той привежда отъ ахърчелебийскитѣ села Каршилж, Пашмаклж, Пюскюлие, Паласъ и Смилянъ *a* за неударено *o* въ следнитѣ думи: атишли; ат (отъ) пèталите; ат какòшка; кабила; дамус (домус, тур. дума); да прададèм; нàмажи ми на камàт мàсло; ахàпа (= охапа = ухапа); дашл'й (дошли) СБНУ. II 217; атишли; кина има па (=по) сèло; да ми дон'еäсèш; адвèл (отвель); аставил, атиш'ол, атишла, абикàл'яла; паслàла; испа-

¹ „Родопски Напрѣдъкъ“ IV (1903) 193—197.

² Тази дума отговаря на словенската *boden* = койгоде (Б. Цоневъ, СБНУ. XVIII 358).

³ „Род. Напрѣдъкъ“ II (1904) 270.

⁴ „Schriften der Balkancommission. Linguistische Abtheilung. II. Kais. Ak. der Wissenschaften. Wien, 1903.

дашли (исподошли), напасла̀но; дашли; апла̀ши (уплаши) да паб^еа̀гна (СБНУ. IV, 147—149); вадѝца ста-
дѝна (студена); статѝна; прада̀ва, кал^еа̀нц^еа̀ (ib. V
32); ат сѝлото; даш̀ол си; пазна̀е; катр̀о, па̀дбр̀ал,
натава̀рил, па̀ста̀нали, аста̀вил, патпа̀лила, да̀ма
(до̀ма), ага̀ди, ште да амр̀е; пакла̀штат тапу̀зат;
ака̀сих; с вад`о̀ата (водата), па̀гл`о̀ннали, памло̀го
и др. (ib. XVI—XVII 337—342).

„Цитиранитѣ примѣри съ *a* за *o* напомнятъ силно южно-
великоруското *a* („аканье“) за неударено *o*,” завършва бележката
си Милетичъ. А въ съчинението си *Die Rhodopemund-
arten der bulgarischen Sprachen*¹ той се спрѣ по-об-
стойно по този въпросъ на стр. 115—119 при разглеждане
централнитѣ родопски говори. Тукъ тази фонетична особность
Милетичъ подвежда подъ редукция на гласнитѣ звукове. При-
мѣритѣ за акане сж увеличени — изважда думи отъ фол-
клорнитѣ материяли, печатани въ СБНУ. II, IV и XVI—XVII и
въ „Род. Напрѣдъкъ“ II, IV и V годишнина изъ ахърчелебий-
скитѣ села Смилѣнъ, Търнънъ, Г̀орно Райково, Каршилж, Паш-
маклж, Пюскюлие, Паласъ и др. Обаче, преди да наведе при-
мѣритѣ, които разпредѣля въ две точки — а) а (*a*) за *o* предъ
ударение и б) а (*a*) за *o* следъ ударение, той обяснява, че не
въ всички случаи неударено *o* минава въ чисто *a* или въ полу-
тъмно а, както всѣко етимологично неударено *a* изглася въ
тия говори. Успоредица на тази редукция съглежда въ тая на
неударено *o* въ *y* (ѝ) въ примѣри: ма̀йчу (зв. п. ед. ч. =
майчо), ма̀йчинку (зв. п. ед. ч.); пу̀сту-ну ч`орну
пампо̀р`е; сѝлу-ну (сѝло-но), черн̀очку м̀омѝчѝ;
к̀ончену; т`овну м̀оре; а̀сну (я̀сно); ж̀алну (ж̀ално);
и си сам младу зѝлену; а̀ младу, ста̀ру не гл`о̀дам;
ра̀ну (ра̀но); т`о̀ничку та а̀суканку; м̀лочку и др.

Нататъкъ при обяснението на редукцията *o*—а (*a*), като има
предвидъ примѣритѣ, Милетичъ констатира, че тази редукция
се явява въ много повече думи предъ ударението, отколкото
следъ ударението. Следователно, първично редукцията се явя-
ва предъ ударението, а следъ ударението е секундарна. За
доказателство на това намира въ сжщитѣ говори случаи на

¹ Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung. X. Kais.
Akad. der Wissenschaften. Wien, 1912.

редукция отъ *и* въ *ѣ* (*ѣ*) (въ печатанитѣ материяли *ѣ*) непосредствено предъ и следъ ударението: Напр. *ѣзвѣли* (извели), *гѣздѣло* (гиздило), *пѣлѣ шѣрѣко* (с. Търънъ, „Род. Напр.“ II 266, 295) и др.

Отъ примѣритѣ, които наведохъ по-горе, и тия, които посочвамъ въ края на статията, се вижда, че акането се простира и върху нѣкои думи съ неударано *у*, който звукъ сжщо изглася на *а* (*а*). И върху тази редукция Милетичъ се спира (*Rhodoremundarten*, 118₆). Споредъ него, неударено *у* по нищо не се различава отъ *ѣ*, затова въ писанията се предава съ *о*. Напр. *ѣонѣци* (= юнаци): *дрѣбни* и *ѣ'оадри ѣонѣци* („Род.Напр.“ II 265 — с. Търънъ); *мо* (= му): *рѣба мо ѣган' гарѣшеѣ*, *лицеѣ мо сл'оанцеѣ свѣтеѣшеѣ* (ib. IV 228 — с. Смилянъ); *та си мѣйци мо вѣкаше* (ib. V 38); *Сто'ѣано* (= Стояно, дат. пад.): *Врит' си Сто'ѣано дойдаха* (ib. 37). Следствие на това развила се е редукцията отъ *ѣ* (= *у*) на *а*(*а*). Примѣри: *гал'ѣам ѣеѣ залѣум* (зулум, тур. д.) (ib. II 265); *дѣ ѣеѣ геѣмѣйка адриѣеѣ* (ударила) [!] (ib. 266); *С б'ѣло ма мл'ѣко амѣла* (= умила), *С т'ѣнка сеѣл'вѣйка адриѣла* (ib. IV. 227); *Хасѣнеѣ ф глаѣва адриѣло* (ib. V 38); *адри ѣеѣм сѣтно дѣеѣшеѣмѣ* (ib. 39); *дѣ авѣрдих* (увардихъ) *мѣйшка мамѣ* (ib. IV 233); *карбѣан' ѣеѣ кѣлеѣм за тѣбеѣ* (ib. 234); *да тѣ еѣ іам'ѣан* (= умѣн, умѣтъ) *ф главѣ'на* (ib.); *пѣракѣй* (порукай) [=повикай] *мѣми на ж'ѣтва* (ib. V 37); *майка го хитро ач'ѣшеѣ* (=учеше); *стадѣна* (= студена) *вѣда да точѣт*; и *пустѣ вѣда стадѣна*; *та на мѣйци си рамѣнеѣ* (= румони, говори) (ib.).

Сжщо въ помашкия смилянски говоръ палатално *ю* (*'у*) неударено се редуцира въ *ѣ* (въ печатанитѣ материяли съ *ѣ*). Примѣри: *гал'ѣамѣан бѣлѣѣук* (=бюлукъ, тур. д.) *да вѣдеѣм* („Род. напр.“ II 296); *ѣнѣко* (= юнакъ) *лѣдо и млѣдо* (ib. IV 227); *да ма гѣлеѣт ѣнаѣцинеѣ* (=юнацине) (ib.); *сазѣ еѣ дѣнѣѣ* (дуня, свѣтъ, тур. д.) *лажѣвна* (ib. V 37); *адри ѣеѣм сѣтно дѣеѣшеѣмѣ* (дюшеме, потонъ, тур. д.) (ib. 39).

Въ централнитѣ родопски говори Чепеларе, Чукуръ-къой, Бойково) окончанието на аористната форма на *-ох* изглася на *-ах*: *отѣдах*, *дѣнѣсах*, *дѣдах*, *исплѣтах*, *испѣках*, *наѣдахме*, *рѣкаха* и т. н. (*Rhodoremundarten*, 119₈). Милетичъ обяснява тази редукция по аналогия на аориститѣ, окончаващи на *-ах*: *вѣках*, *плѣках*, *пѣсах* и др. Тази особеностъ е отбелязана между родопчанитѣ християни, докато

акането отъ *o* на *a* (а) е свойствено само на мохамеданитѣ-помаци, както казахъ по-горе.

Ако акането въ помашкитѣ родопски говори следѣше само неударено *o* предъ ударението на думата, тогава и обяснението му би било лесно, но понеже то се явява и следъ ударението, макаръ и вторично, пъкъ и отъ *y* (*ю*), ще трѣбва да си зададемъ питане: акането въ помашкитѣ говори старо езиково явление ли е или ново?

Преди да отговоримъ на поставеното питане, нека видимъ, дали и вѣнъ отъ стремежа въ тия говори да изясняватъ тъмнитѣ гласни (**ъ, ъ, ѣ, ѝ**) въ ясни, обикновено въ *o*, *a* или въ чисто *a* подъ ударение, както е въ говора на помашкото село Мугла (Дьовленско), има други особености въ фонетиката имъ, които да усилятъ акането въ други случаи. И наистина, пакъ въ родопскитѣ помашки говори намираме и друга една фонетична особеностъ, а именно пълногласие въ кетенлъшкия говоръ (въ южнитѣ Родопи, на изтокъ отъ гр. Ксанти): вмѣтане на звукъ *a*, нѣкъде и *e* между група отъ две и три съгласни въ първитѣ слога на думата въ зависимостъ отъ гласната въ сричката. Примѣри: ба ра́т^е (братя), ба ра́д ва (брадва), ба ра́в^е (брави, ед. ч. бравъ), ка ра́й шник (крайшникъ), та ра́ хана (трахана), ма ра́в^е (мрави, нравки); га ро́ б^е (гробе, гробища), ка ре́ м^ен (кремень), та ро́ н (трънъ), па ро́ т^е (пржти), па ро́ чка (пржчка), па ре́ ст^иву (пръстено, земяно), па ре́ по́ на се (препъна се), ка ру́ ше (круша); са ре́ да (срѣда), па ре́ ва́ ле (преваля), та ре́ ва (трева), па ре́ лу (прело, прежда), са ре́ бру (сребро), а га ре́ бе (огребе); же́ ре́ бе (ждрѣбе), ва ра́ те́ ну (вретено); га ла́ дну (гладно); ка ла́ ти (клати); та ро́ а́ ска (треска), ха ло́ н за (хленча), ма ле́ ка (млѣко), ха ле́ ба (хлѣбъ, а), па ле́ ва (плѣва); ка ле́ щи (клещи); па ле́ те́ ну (плетено), во́ ле́ ка (вълкъ), во́ га ле (вжгле, вжглища); ка ни́ га, ке́ ни́ га (книга); па ро́ ле́ т^е (пролѣте, пролѣтъ); пу ше́ ти на́ к (пущинакъ), са та́ ри же́ ну (стрижено), са та́ ре́ ла (стрела); ве́ да́ ри ца (ведрица); га не́ зду (гнездо); до́ ра не (буца пръсть съ тревата и коренитѣ ѝ); во́ ре́ ше (върше, отъ връхъ); та́ ри (три) и др. Думитѣ во́ ле́ к, во́ га ле, па ре́ лу,

ке^анига, сарé^ада, пуше^атинáк сж известни и между помацитѣ въ Ахърчелебийско.¹

Тѣзи две характерни езикови явления въ родопскитѣ говори — акане и пълногласие —, първото свойствено на руския езикъ, за което споменахъ по-горе и на нѣкои словенски говори², а второто сжщо присжщо на руския езикъ, чието начало не отива по-рано отъ XII в., не сж въ генетична връзка помежду и сж развити на домашна почва, независимо единъ отъ другъ говоръ. Като оставямъ на страна въпроса за пълногласието въ родопскитѣ говори, спирамъ се на акането въ тѣхъ. Това езиково явление на българска почва не е отъ старъ произходъ. Много е рискувано да го отнесемъ до разселението на славянитѣ отъ прародината имъ, собствено нѣкоя частъ отъ българското племе да е било въ съседство съ великоруси, та да има заимствуване или общность. Тази възможность е изключена, защото великорускитѣ говори не познаватъ акане преди XIV в., за което нѣщо споменахъ. Тогава трѣбва да приемемъ, че акането въ родопскитѣ говори се развива на мѣстна, домашна почва, и то тъкмо презъ време на онзи езиковъ процесъ въ тѣзи говори, когато тъмнитѣ гласни ъ, ѵ, ж и љ се изясняватъ въ ясни гласни 'о, а, а. Отначало този процесъ е обхваналъ всички родопски говори, но постепенно почвалъ да изчезва, та е запазено днесъ акането само въ отдѣлни помашки села, а именно въ споменатитѣ ахърчелебийски села Смилянъ, Пашмаклж, Каршилж, Лòка, Пюскюлие, и въ с. Триградъ (Дьовленско), както и въ откжснатитѣ отъ последното село махали преди 50—60 години, сега села Дюшукъ-дере, Айгъръ-дере, Кестенджикъ и Делджилеръ, макаръ въ последнитѣ въ твърде малко думи. Една отъ причинитѣ да изчезне акането въ неакацитѣ родопски села сега се дължи на обстоятелството, че се присмиватъ на акацитѣ. Бѣхъ свидетелъ на следната случка въ с. Триградъ: помакъ отъ с. Мугла пристигна съ кобилата си въ Триградъ; триградчанинъ пита, чия е „кабѣлата“; мугленецътъ се обръща къмъ него и иронично му казва, че „кобѣлата“ е мугленска,

¹ Ст. Н. Шишковъ, Дребни езикови бѣлѣжки отъ единъ непознатъ до сега родопски говоръ, „Род. Напрѣдъкъ“ V (1907) 5—6).

² V. Oblak, *Doneski k historični slovenski dialektologiji*, „Letopis Matice Slovenske za leto 1890“. V. Ljubljani, 1890. 195 сл.

а не триградска „кабила“ (натъртено). Забелязахъ въ Триградъ, мжжетъ отбѣгватъ отъ акането. То се подържа главно отъ женитѣ и децата. Колкото до въпроса, защо акането е запазено между помацитѣ, а го нѣма между българитѣ-християни, това се дължи на голѣмия консерватизъмъ у първитѣ, пъкъ и въ тѣхнитѣ говори сж запазени много повече старински думи и форми, отколкото въ вторитѣ.

Акането въ Ахърчелебийско не съмъ лично изучвалъ — то е известно по фолклорнитѣ материяли, записани отъ Ст. Н. Шишковъ и печатани въ посоченитѣ по-горе публикации.¹ Отъ тѣхъ извличамъ по села всички ония изрази, въ които се срѣщатъ думи съ акане, първо предъ ударението на думата, второ, следъ ударението и на трето мѣсто думитѣ, въ които неударено у изглася на *a*. Предавамъ ги тѣй, както сж напечатани. Материялитѣ отъ Триградъ и махалитѣ му съмъ записалъ лично презъ юлий и августъ 1925 и 1926.

I. Примѣри съ акане отъ ахърчелебийски помашки села

1. **Каршилж** (Виюво): моальчи брие дамус; ат еициено какошка; да хи прададем, да купиеме (=купиме) кабила, да ни ради таиче; да мо страшиш гарбницана (СбНУ. II 217); ат Арда; катра штеаш да земаш? аглеадало (СбНУ. V 34).

Амриела (СбНУ. V 217).

2. **Лока**: на вадѣца; прадава; за статина; да мо съодна на калеанцеа; ти са юмарѣ (СбНУ. V 32).

3. **Пашмаклж**: трайца иецие юдри; атишли (СбНУ. II 217); вадѣца бистра стадена; какна (какво) тебеа дахада? дома хи адъниса; соарцеа астана (ib. V 33); радили му са син и доаштеареа и астарéal. Тагава сторил; и адъвел синоат; доаштеареата аставил сас брата мо; сага атишли (ib. IV 147); праводил еальчиеа, да хи пасрьошнат; еальчиеата атишли; са прапушти; иди юдамá; адрезал кутльеа поарс; аставил; адънел; зам да павearва; абикалеалеа нах си; галеама пештеара; па воатреа; напаслала; пасмрачавало; испа-

¹ Не сж посочени образци отъ ахърчелебийскитѣ села Тозь-борунъ, Арда и Паласъ, защото не сж обнародвани материяли отъ тия села. [!Отъ с. Паласъ има напр. материяли още въ СбНУ. V (1891) стр. 32; отъ с. Арда въ СбНУ. II 78 (съ акане, ако и не отъ помачка). Ст. Младеновъ].

дашли; пагльóдали; дашли; да аста́веат; бадíнат теах; пасéстрили; неа мажíла да види (ib. 148); нагадíла; аста́вили па д еанноа борика [!] радíла мо iучтеанеа деаца; сас раднíни; фдигнал калж́чеат да закалíи и нееа; ат там пабеагна́ла (ib. 149).

Тузí ра́бата (ib. 148).

Кардýсва па воатреа; тья са аплáшила. (Но и „штеа са iоплáшиш“, както и „штеа да iомреш“) (ib. 148—149).

4. Пюскюлие: камат масло: дашли (СбНУ. II 217-218).

Оти ма ахапа кучлиетiентиштiе (ib. 217).

5. Смилянъ: трайца iельахчеаньчеата; афч́еарцка ќепа кичеана; Моисеа ч́рни ач́иньки (СбНУ. V 34); натав́арил хи сь́е лье, врítь, и даку́сто [тур. докуз „деветь“]; аста́нало; Атка́рал хи о дамá мо; слел си ат анно́ш; растав́арьеi; даде́ паоб́ьеграм; дашóл; да го пазна́iе, катра́ iе свíнья; прьес наштоа нье хми дал; да паха́пнат; па дбрáл; па стáнали и нье рáчет да варпв́от; па да па́ш-китъе; пасьедь́ели; па дпáльели; патп́ерьчели; нье маж́ил ба́рьек анно́ да стигне; га мо патпáлила газат; па качел са (ib. XVI—XVII 337); заабс́ичел, абс́иче; па дьмьен^o ал си га аста́вил; кага́ штье и да yмра; па iусакá; нагад́ил ж́ената мо; и са па да́ли ад́ин кьерван камíли; па дплáшили; испатрашили (ib. 338); па бр́атимье; аткóлье; сýлом паклáштал тапýзат; па пýтал; ака́чих фóблацинье; па имала па бин ака́ вода; да го паклáти; адъньесé; атишóл; м́ери с таíешката; нарамил мьеш́иштъето с вад́ата (ib. 339); агланньели (огладн́ли); адра́ли си сек негавото; пазагльóда; палав́ината; па iел, па iел и на iел са; апрь́еш (отпредъ) н́ега; да стра́шело; нье адéльем (отд́лямъ); прьенéла ж́ената мо са фрóата; нье даха́да; пасв́ирна (ib. 340); прадад́еш; за даслúк шта ти iе дам; парьúкнье; да са нье азава́ва (отзовава) от анно́аш; та штье си ажовé (ожив́е); пам^o ардала; камшúлар; брье распý женьеб́ет! (ib. 341); Мамíце т́енка вьсочка; да ли от слонцеа да па́дна; с б́ело ма млéко амíла („Род. Напр́дъкъ“ IV 227); Че си сть́ близна радн́инка (ib. 228); Леа карай, леа пасадрй́вай (поударвай); Край Туна фаф ардýена (ордия) (ib. 230); близно камшйцко момелч́е; Катò б́елбиулч́ек па èшеа; б́ели шь́рени жарáпеа (чорапи) (ib. 231); Хусейн са еа

пабалè^а л (поболѣлъ); е^акичко да си папѣташ (ib. 232); за мамàна (момата) амàн, амàн; га атѣдах ф махал'òна; да расàда ран басиле^ак (ib. 233); сос ми пагл'е^авай, мòmне^але^а; да ти са вакли авнѣне^а (ib. 234); Ста'е^ан си мàйка паслúше^а; атѣде^а дòлу ф пазàре^ан; изарà рàвни двòраве^а; пас'е^а ги бè^али пче^аница; да си та, сѣно л'ò, пращàват; и Лел'е^ана е^а дачúла, та на мàйци си рамòне^а (V 36—37); аллàх та прасти^л на вè^ара; Стаè^ан х^и тѣхо пра-дúма; на вè^асòконо канàч'е^а (ib. 38); е^ала ти мàйка на-брай сас капрѣне^ани чúвале^а (ib. 39).

Нàтавари магàрьетана сас пèпъел (СБНУ. XVI—XVII 338); ат нèга (ib. 339); прàви сазѣ рàбата; адрàли си сек нè-гавото (340); èцье трèбава (341); пре^ас нàши рàвни двòраве^а („Род. Напр.“ IV 228); е^а го ще ме^ари пòнащом; да пре^адè тè^анки дàраве^а; пак ти збѣрай свàтаве^а; бе^ас вратà и бе^ас прòзарци (ib. 230); га атѣдах ф махал'òна (233); кúпи си зивгàр вòлаве^а, ѣзари рàвни двòраве^а (ib. V 36); врит' си Ста'е^ано дòйдаха; фàни ми, сѣнко, мàстаре^а (ib. 37); на Ста'е^анови к'òашкаве^а; рѣпнал е^а Стаè^ан нàнаги (ib. 38); сас капрѣне^ани чúлаве^а (ib. 39).

Кої теа беа тèбеа дражѣна (СБНУ. V 34); флѣпѣл анно^а сарвѣца (ib. XVI—XVII 337); ти какнò ми агадѣ (угоди); кардѣсала мо жèната сѣчкото; зèрье штѣе да амрè; камьелàрѣтѣе го авàрдѣли (ib. 338); и са аплàшил (339); да ѣзлѣзè пà-ѣонàк ат нèга; дèфиштѣе наклàло адѣн капèн кòкалье (купъ, купенъ); канаштѣсвали са (340); са аплàшило; фаннѣ нѣви го овàрдѣл[!] (341); С тè^анка сел-вѣйка адрѣла; да ти не^афанат ѣлàре^ан, (но и ѣолàре^ан); да е^а вѣде^ам, карбàн' кòле^ам; де авàрдѣх мàйшка мамà; да ти е^а ѣам'òн (умътъ) ф глав'òна („Род. Напр.“ IV 232—234); пòракаѣ (порукаѣ, повикаѣ) моми на ж'ò^атва; и пúсти вòда стадèна (студена); мàйка го хѣтро ач'е^аше^а (ib. V 37).

6. Търънъ: Цàла са вѣешгадѣна; гал'е^ам сам карбàнъ абрèкал („Род. Напр.“ II 265); гал'е^ам ще^а залúм да стане^а (ib.); папръò^агнали; Хасàнъ си стàна, атѣде^а и нахзатъ си са абò^арна; ат тьòавну мòре^а глѣбòку; хильè^ада и петъ статѣни; афч'е^аре^а жè^алну плàче^аха, ке^ае^аè^ана хи бра'е^аше^а (ib. 266); рàну е^а вòда данèла; та е^а атгòре^а атишлà; але^ан е^а ке^али спрастр'е^ала, ш'е^аре^ан е радàнъ пре^анèла; тьòничку, та асúканку (267); гал'òам са байр'е^ам памѣна;

китъкине^а ми са абр̀али, на де^ак'е^аань са хи адънели, за те^атъу^нь са хи сдраб̀или (294); кага^а ну (когато) р̀уба да н̀осе^ам (295).

За те^асте^амелна о^аснава (ib. 267).

Гал'е^ам сам карб̀ань абре^акал (ib. 265); адр̀ила ми е^а, адр̀ила (266).

II. Примѣри отъ Дьовленско

1. Триградъ: гарешт̀у врем̀е; о^аган гараш̀е; дашли ми са прасяци; надзат̀ си са аб̀орна; тапила ги зов̀ет фаф харамлиска д̀упка; афцет̀е му са ф чайре; три раяци имаш̀е; касим̀е ливади; н̀е дакарвай кабилата; за кина ти е памат̀кот̀у? две кладници (страни) сан̀у адин тавар; ядахме проги^ама фаф гарана; я ти адврашкам (отвращам̀); райт са пчелин̀е; гадинит̀е атидоха; карем ма бал̀и; ш̀е папита^аме анайката; н̀е ти данисам; атнес̀е наш̀ет̀у момяч̀е; н̀е маджихме (не можахме) да га фатим̀е; афчарен превале; ш̀е джоним̀е нивит̀е на Пабит̀а тикла (Побит̀ камък, скала — мѣстность); врит̀ си ма пазнават; да ми падкав̀е кабилата; гл̀одам фаф вадона; ачи ма бал̀ет; я си ба на касилба (коситба); да искарам енна малитва; я ш̀е си во^арвем нах калибата; люде ара^ат; гавадаре дакара гаведата; саваден е панеделник; яболката е гарчива; катри ден дойде? н̀ема ли да иде бадин (нѣкой) нах Кестенджик? павдигам сакулет̀у; я апинам во^аджет̀у; атгоре слез̀е; с б̀алу млако са амих; пишка (трън̀) ми влез̀е фаф наго^ата (ногата); сас лок прѣбих пил̀е на гарата; ваденицата мели; Пален̀е (мѣстность).

Кога да питам; ходем па дворав̀е, трапав̀е; мисифир̀е дойдаха на адайета.

Народни пѣсни

1. Лудо младо си купува либе

(Слушана отъ Сюлемань Катерски, 22-годишенъ на 7. VIII. 1925 г.)

- Мари мамиче хубаво!
- Кадá си самá то^арнала?
- То^арнала сам, юначе,
- Сам самá да са прадáвам.

- 5 — Марі мамиче хубаво!
Колкѹ ти е пахата?
— Пахата ми е, юначе,
Хиляда джолти ялтонѣ,
Статина бѣли грѣшавѣ.
10 — Марі мамиче хубавѹ!
Прастирай шарѣни скѹтавѣ,
Да ти набраѣм джолти ялтонѣ,
Да ти набраѣм бѣли грѣшавѣ.

2. Момата е малка — не може домъ да върти

(Отъ сжщия).

- Галимѣ са, Фатмице, мамимѣ са,
Малкѹ, мношкѹ, Фатмице,
Три гадѣнки и палавинки.
Дава ли та майка ти на менѣ?
5 — Дава ма, юначе, я нѣ рачѣм,
Чѣ сам малка и глѹпава,
Я нѣ могам, юначе, дом въртѣ.

3. Събуждане на луди млади

(Отъ сжщия)

- Станувайтѣ лѹдки и млადки,
Геч ми е времѣ стигналѹ,
Триш ми са пѣтли паѣли,
Сл'онценѣ ми е ф'ракача,
5 М'оглана ми е вас махалана.
Дребнѣни моми прашѣча,
Младѣни нѣв'асти паѣча.

4. Сипи ми вино, девойко!

(Отъ сжщия)

- Сипи ми винѹ, девойкѹ,
Да пиям, дур са йопиям,
Дур дѣт ти на skut пасѣдам,
Балниси да ти искажа,
5 Жални си да ти издѹмам,
Как смѣ са другѹш галили
На другѹшинскитѣ гадѣнки,
Ага бахмѣ лѹди и млადи.

5. Майка му да го ожени

(Отъ сжщия)

Күкувицана кукүва
 Ф чо'стана гора зелена,
 Мен на со'рце припада,
 Дали ште болан да лежам,
 5 Или ште болни да гл'одам.
 — Сина ле мое, сина ле!
 Ни штеш болан да лежиш,
 Ни штеш болни да гл'одаш.
 10 — Стани ма, майкү, йоджени,
 Ймам си кон'е ранена,
 Ага гу продам, ште си зема
 Дзевдар¹ бели в о л а в е,
 Ште си сурна бели камени,
 15 Ште си градам сараи,
 Енна му ситна душеме йодри,
 Ага замине фатмина,
 Да не си кале ризицана,
 Да не си порска фустанчену,
 20 Да си ми тропне с кундурине.

6. Момина хубость

(Отъ сжщия)

— Яман рекүх, майчинкү,
 Срештничкуну мамоче,
 Месац си во'тре седала,
 Додэ балка избелее,
 5 Додэ т'онка исрасте.
 Фчера я видох, майчинкү,
 На джамавене седеше,
 Слонце я балка греяла,
 Селвие т'онка исратна.
 10 Порва парочи, севдим,
 На глава фехче червену,
 На балу челу ялтонче,
 На бала шие инджие.²

¹ Зевгарь.² Гердань.

7. Пазарджикъ се запалилъ

(Слушана отъ Ахмедъ Ахмедовъ, 23-годишенъ, на 31. VII. 1926)

Запáлила са, майне ле,
 Пазáрджискана қасаба,
 Ден гарй, майне ле, ден гáснè,
 Никѹму за лѹм н'è прáви,
 5 Асанè за лѹм прáви,
 Чè му изгарè канáка,
 Канáка, майне ле, чардака.
 — Асанè, сине, Асанè!
 Кина ти бèшè най-мíла,
 10 Най-мíла, най-драга?
 — Пóрванѹ любè фустанлж,
 Мъсканѹ д'èтè каметлж,
 Сиванѹ кончè раванлж.

8. Лудо младо да не тжжи за китка

(Отъ сжщия)

Ситна ми рóса расèшè,
 Шèхир трèвица квасèшè,
 Пóстра я пилè пасèшè,
 Сèдем пилчкóвè вадèшè,
 5 Дрèбни му крилца капèха,
 Дрèбни ги мóми збíраха,
 Л'è врит' ги китки виèха,
 Л'è врит' китки имèшè,
 Асану китка н'èмèшè.
 10 Асан си сèнна да плачè.
 — Мóлчи, Асане, н'è плачи,
 Яс ти сам самá кичица:
 Йèгá ти дóйда дóма ти,
 Йèгá ти сèнна на скýтè,
 15 Йèгá ти лèгна на рóка.

**9. Лудо младо на годèжа на либето си съ другиго
е мъртво**

(Отъ сжщия)

Яснѹ бè слóнцè ѹгр'áлѹ,
 Л'è врит' бè дуня нагр'áлу,
 Падèнно дóрвѹ н'è грèè,
 Там има луди и млади,

- 5 Та пият б'ала ракиѐ,
 Яб'олка мезѐ ядѐха,
 На аллах са молѐха:
 Аллах, к'уга джумерт,
 Земи си менѐ душ'ос [!],
- 10 Дай си ми не гл'ода Фатминка.
 Йѐга главѐха Фатминка,
 Мѐхмет са болѐн разбалѐ;
 Йѐга венчаваха Фатминка,
 Мѐхмет са сас душѐ разделѐ;
- 15 Йѐга водѐха Фатминка,
 Мѐхмет си в гробан кл'адаха;
 Йѐга давѐдаха Фатминка,
 Мѐхмет си с п'рстан зариха.

10. Триградски момци не знаятъ да любятъ

(Слушана отъ Амхедъ Сабри Алилогоски, 25-годишенъ, на 1. VIII. 1926)

- Кичицѐ, ма'ри кичицѐ!
 Кой та ѐ садил и прашил?
- Садилу й б'ала мамичѐ:
 З б'али ма' р'ки садѐшѐ,
 5 С т'нки ми п'рсти прашѐшѐ,
 С ч'орни ма' й'чи гл'одашѐ.
 Пу'стаса (2) триградска махала,
 Дан'о (2) йоган изгарй,
 Дан'о (2) метла памѐтѐ
- 10 Дан'о (2) вода атнѐсѐ,
 Чѐ йма (2) вакли момичѐ,
 Пак нѐма вакли юнаци.
 Нѐ знаѐт (2) м'ми да галѐт,
 Нѐ знаѐт (2) м'ми да мамѐт.
- 15 — Дай-ми н'ш да са й'бада.
 — На-ти н'ш (2), та са й'бада й.

11. Невѣста жали за моминството си

(Отъ сжция)

- Йѐга б'ах м'ма лѐвтера,
 Сичк'у ми нап'рѐт варвѐшѐ:
 Морна ми ко'са растѐшѐ,
 Б'ал'у ми лицѐ свѐтѐшѐ,

- 5 Тонку ми корче растеше.
 Йега ма майка йоджени,
 Морна ми коса йоткапа,
 Б'алу ми лице пуч'арне,
 Тонку ми корче [!] страшиха.
 10 Майка, пушта майка!
 Дано та гр'ом юдрие,
 Дано та вода ионнесе!

12. Мома спи въ градина

(Отъ сжщия)

- Заспала малка мама
 Пат коштата, в градината:
 Глава си друли с рани китки,
 Ду главата пришим скемле,
 5 На скемлена зелен бардак,
 В бардака шекер-шербет,
 Ф р'окана топ карамфил,
 На порстени телли-шише.
 Незавършена.

13. Луди млади се успиватъ и събуждатъ съ кавали

(Отъ сжщия)

- Н'е ходи, моме ле, на вода,
 Че е далеку казват [!],
 Далеку изво'н селуну:
 Там има вир'е глебок'у,
 5 Там расте дорву висок'у,
 Та пушка листе широк'у,
 Та прави сенкя дебела,
 Йа т'и ште ш, моме, заспаште ш,
 Нема кой да та разбуди.
 10 — Имам си брате двамина,
 И двамина кавал свиреха,
 Единан рану вечеру:
 Легните, младки, легните;
 Другичкин св'ири вутрину:
 15 Станите, младки, станите,
 За вас ми са е со'вналу.

14. Пълни очи, празни ржце

(Отъ сжщия)

- Роса раси, кон' ми кваси [!],
 Ватер дуге, мене мрази [!].
 — Моме, моме, мал'ке моме!
 Излези ми, атвори ми,
 5 Че сам с риска пу ракаве.
 — А бре, юначе, луду младу!
 Ей ти двори, слези ат коне,
 Ей ти моми, влезе, гл'одай!
 — Моме, моме, мал'ке моме!
 10 Полни йочи, празни роки.

15. Войникъ оставя своето либе на майка си

(Отъ сжщия)

- Кутила майка, хранила
 Едничак синчак Займа.
 Ф четвортак му бе свадбана,
 Ф потак му ферман да падна,
 5 Займа тросат на аскер,
 Заим са збира, торнува,
 Заим си конче кавеше,
 Сестра му нога дорджеше,
 Любе му диван стужаше,
 10 Корвави солдзи сипеше,
 Майка мо си га питаше:
 — Заиме, синне, Заиме!
 Ти ми са збираш, торнуваш,
 Любе си кому уставяш?
 15 — Тебе га, майче, уставам [!],
 Ти да га чешеш и плетеш,
 Дуде са, майче, заварна.

2. **Айгъръ-дере:** я га искам; три напалеона имеше; изгарели кошти; сичку е гатова; уградихме една калиба; вайниците идат; атидухмем там; ат дамамо сех тютюн; памаци.

Народни пѣсни

1) Мома и момъкъ

(Слушана отъ Мехмедъ Делиасански, 30-годишенъ, на 13. VIII. 1925)

Мома седѣ на йодрувѣ,
Юнакъ ѣ гл'ода ч'орни очи,
Ем ги гл'ода, ем ги пита:
— Очи, очи, ч'орни очи!
5 Кой штѣ вами да кярова,
Дали давѣц, дали юнакъ?
— Нѣ би касмет, юначѣ,
Ах превари ч'орна зѣмѣ.

2) Оставя любата на майка си

(Отъ сжщия)

Заим си кон'я карашѣ,
Любѣ му диван седѣшѣ,
Сестра му нога даржѣшѣ,
Заим са збира, торнва [!],
5 Майцѣ му джалну рамони:
— Заиму сину, заиму!
Кадѣ са збираш, торнваш [!],
Чѣм любѣ кому йоставаш?
— Тебѣ га, майку, йоставам:
10 Л'е аку нѣ дойда, майку,
За седѣм-осѣм гадѣнки,
Фати я, майку, йоджѣни.

3) Овчарь и овень

(Отъ сжщия)

Лѣй ми ватѣр духашѣ,
Асану шалан друляшѣ,
Чубанлѣк офцѣ карашѣ,
Авнин а напреш мамѣшѣ.
5 Нѣ гав а вѣн най-напреш
С каноцани алоци,
З бурнасовани рушкѣвѣ.
Явѣн вакал, та и висок,
Висоцѣ доржи главата,
Ситно мет а нугитѣ.

3. Кестенджинъ: пралётка дуйдѣ; а́реш; гавѣду; адна́ гадѣна; а́т устата; давѣца; дашлили; како́на (кокона).

Народна пѣсенъ

(Слушана на Реджелъ Алиловата сватба на 6. VIII. 1925.)

Забрали ми са, пабрали
 Миаковскини хаджии,
 И хаджи́ Бекѣр то̀рнова,
 Пак му любѣ нѣ дава:
 5 — Нѣ ѣди, Бекѣр, нѣ ѣди,
 Яцѣ га далѣку казват [казоват]:
 Л'атуту е пѣчливу,
 Водо̀ну му зехерли.
 — Ша ѣдем, любѣ, ша ѣдем,
 10 Ярмаган ша ти данеса
 Кебьоска канѣ зелѣна,
 Масо̀рски джо̀лти алто̀нѣ.
 Врит' хаджии дайдѣха,
 Хаджи́ Бекѣр нѣ дайдѣ.

4. Дюшукъ-дере и Делджилеръ: а́тѣде самѣм (Дюшекъ-дере); са̀ну касѣну (сжщо); Ва́дѣни па́ляни (мѣстность въ Дюшукъ-дере); два́ тавара́ са̀ну (Делджилеръ); тво̀та ра̀бата (сжщо); фо̀глави ко̀нѣ са̀с а̀глафта (сжщо); да а̀тло̀чим а̀фценѣ; ка̀била; ка̀либа; па̀дбѣри л'о̀ща (сжщо).¹

¹ [Коректурна бележка. Антонъ П. Стоиловъ почина, преди да дойде редъ да се напечата горниятъ приносъ въ „Списанието на Българската академия на наукитѣ“. Коректурата на тоя последенъ езиковъ трудъ отъ перото на жаления ученъ е правена напълно споредъ ржкописа на автора. Притуреното тукъ-таме отъ писача на тия редове е въ жглести скоби. Ст. Младеновъ].